

Афанасьєва Н.Є.
кандидат психол. наук,
доцент кафедри загальної
психології УЦЗУ

ІДЕНТИФІКАЦІЯ З НОРМАТИВНИМИ СТАТЕВОРОЛЬОВИМИ ЗРАЗКАМИ У ЮНАКІВ-ГОРОДЯН ТА МЕШКАНЦІВ СЕЛА

Актуальність проблеми. В умовах соціально-політичної та економічної нестабільності, які склалися у сучасній Україні, важливою складовою державної політики є боротьба зі злочинністю. Молодь нашої країни формується у складних соціокультурних умовах, відчуваючи неврівноваженість соціальних процесів, економічні та політичні протиріччя, криміногенність суспільства. Сучасність породжує нову соціокультурну ситуацію і, відповідно їй, культурну реальність в Україні. Вхідження юнаків у доросле життя здійснюється також через засвоєння статевих ролей, завдяки яким інтеріоризується та відтворюється система ціннісно-нормативних орієнтацій, притаманних суспільству, його досвід.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Деякі аспекти цієї проблеми досліджували Д.Н. Ісаєв, В.Є. Каган, І.С. Кон, В.В. Кришталь, І.Ф. Юнда, В.Т. Кондратенко, А.Ф. Зелінський, В.М. Кудрявцев та багато інших вчених. Але слід відзначити, що сьогодні відбувається глобальний процес змін та зламу традиційної системи взаємовідносин статей та статево рольової стратифікації. Тому результати багатьох теоретичних і експериментальних досліджень минулого не можуть задовольнити сучасним суспільним вимогам.

Метою статті є висвітлення результатів дослідження семантичного значення сприйняття норм у взаємодії статей у старшокласників, що проживають у міській і сільській місцевості.

Виклад основного матеріалу. У дослідженні брали участь 75 учнів середньої школи № 124 м. Харкова та 67 учнів середньої школи № 1 с. Рибальського, Сумської області. Вік випробуваних – 15 – 17 років. Для виявлення

ступеня диференціації та статево рольових ідентифікацій з нормативними і ненормативними зразками статево рольової поведінки нами використовувався репертуарний тест особистісних конструктів.

Виявлено, що дівчата із сільської місцевості диференціюють поняття „порядна жінка” і „непорядна жінка” гірше, ніж городянки. Нами отримані значущі розходження на $p \leq 0,01$ рівні за критерієм Фішера між показниками низького рівня ідентифікації даних понять у дівчат-городянок і дівчат із села (таблиця 1). Імовірно, це пов'язано з умовами життя і вихованням дівчат. Для того щоб зрозуміти різницю між будь-якими поняттями, варто мати критерії, за якими вони можуть бути оцінені. Якщо такі критерії відсутні або не мають достатньої чіткості, відбувається підміна одного поняття іншим, часто протилежним за змістом. Ми вважаємо, що в частини старшокласниць із сільської місцевості критерії розрізнення понять „порядний” – „непорядний” або відсутні, або не чітко визначені.

Також нами отримані значущі розходження ($p \leq 0,01$) у показниках високого рівня ідентифікації понять „непорядна жінка” і „мати” у дівчат даної групи (таблиця 1). Старшокласниці, що живуть у місті, рідше, ніж дівчата із сільської місцевості, ідентифікують мати з непорядною жінкою. Ми вважаємо, що це пов'язано, з одного боку, з відсутністю критеріїв оцінки в частини сільських дівчат. З іншого боку – відбиває або суб'єктивне сприйняття материнської фігури, або об'єктивні особливості її поведінки, і є показником порушення відносин між матір'ю і дочкою.

Нами отримані значущі розходження на $p \leq 0,01$ рівні в показниках високого рівня ідентифікації понять „непорядна жінка” і „Я” у дівчат-городянок і дівчат із села (таблиця 1). Городянки мають низький і середній рівень ідентифікації цих понять. Серед дівчат із села виявлений невеликий відсоток високого рівня ідентифікації. Ми вважаємо, що в основі таких показників лежить відсутність критеріїв оцінки в частини сільських дівчат.

Таблиця 1

Рівні ідентифікації понять у дівчат, що проживають

у місті та сільській місцевості (%)

Випробувані	Порядна жінка – непорядна жінка			Порядна жінка – мати			Порядна жінка – Я			Непорядна жінка – мати			Непорядна жінка – Я		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
Місто	66,7	33,3	0	0	30	70	10	40	50	56,7	43,3	0	60	40	0
Село	46,1	42,3	11,6	3,9	30,8	65,3	0	38,4	61,6	50	30,8	19,2	61,6	23,1	15,3
Ф	2,29											4,98		2,01	4,42
Р	0,01	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,01	-	0,05	0,01

1 – низький рівень ідентифікації, 2 – середній рівень ідентифікації, 3 – високий рівень ідентифікації.

Виявлено, що дівчата із сільської місцевості краще розрізняють поняття „порядний” і „непорядний” чоловік, ніж городянки (розходження значущі на $p \leq 0,01$) (таблиця 2). Імовірно, це пов’язано з наявністю певного життєвого досвіду, тобто дівчатам із села частіше доводилося стикатися з „непорядними” чоловіками і для них критерії, за якими можна їх відрізнити від „порядних”, досить чітко визначені.

Крім того, нами отримані значущі розходження в рівнях ідентифікації понять: „порядний чоловік” – „батько” і „непорядний чоловік” – „батько” у городянок і дівчат із сільської місцевості (таблиця 2). Низький рівень ідентифікації понять „порядний чоловік” – „батько” значно частіше зустрічається в городянок (розходження значущі на $p \leq 0,01$ рівні). Високий рівень ідентифікації даних понять значно частіше зустрічається у дівчат із сільської місцевості ($p \leq 0,01$). Тобто для сільських старшокласниць критерієм порядності найчастіше виступає батько. Це пов’язано, на нашу думку, з тим, що в сільській місцевості зберігається і культивується традиційне ставлення до батька, до чоловіка як до значущої, сильної, відповідальної особистості. У місті ставлення до чоловіків змінилося. Вони більше не являються „годувальниками” і лідерами в родині. Тому ставлення до них у дітей також змінюється. Таке положення може мати ряд негативних наслідків у процесі побудови шлюбно-сімейних відносин городянками.

Нами отримані значущі розходження ($p \leq 0,01$) у показниках низького рівня ідентифікації понять „непорядний чоловік” і „батько” у старшокласниць з міста і з села (таблиця 2). Сільські дівчата значно рідше ідентифікують непорядного чоловіка з батьком, ніж городянки.

Крім того, нами отримані значущі розходження ($p \leq 0,01$) у показниках високого рівня ідентифікації понять „мати” і „Я” у дівчат-городянок і дівчат із села. Сільські старшокласниці значно частіше ідентифікують себе з матір'ю, ніж городянки. На нашу думку, це пов'язано з особливостями життя, побуту в умовах міста і села, а також із загальним рівнем інтелектуального і культурного розвитку, наявністю інформації з різних питань і т.д. Традиційний сільський уклад припускає наявність поваги до батьків, спадкоємність поколінь. Але високий ступінь ідентифікації з іншою людиною в юнацькому віці гальмує розвиток особистості, оскільки припускає уподібнення власного життя чиемусь іншому, не дає можливості реалізувати власний особистісний потенціал.

Таблиця 2

Рівні ідентифікації понять у дівчат, що проживають
у місті і сільській місцевості (%)

Випр обува ні	Порядний чоловік – непорядний чоловік			Порядний чоловік-батько			Непорядний чоловік-батько			Мати – Я		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
Місто	40	60	0	26,7	26,7	46,6	30	66,7	3,3	16,7	43,3	40
Село	69,2	19,2	11,6	0	30,8	69,2	53,9	30,8	15,3	3,7	11,6	84,7
φ	3,28	4,76		5,97		2,54	2,7	4,04			4,08	4,35
P	0,01	0,01	-	0,01	-	0,01	0,01	0,01	-	-	0,01	0,01

Існують значущі розходження ($p \leq 0,01$) у показниках високого рівня ідентифікації понять „порядний чоловік” і „непорядний чоловік” у старшокласників-городян і юнаків із сільської місцевості (таблиця 3). Для сільських школярів різниця між цими поняттями є недостатньо чітко усвідомленою. Імовірно, це пов'язано з недоліками виховання, оскільки вони не мають конкретних критеріїв, за якими могли б відрізнити одне поняття від іншого.

Таке положення здатне призвести до серйозних негативних наслідків, тому що, не маючи ясного уявлення про різницю в поведінці, вчинках порядного і непорядного чоловіка, юнак може поводитися як непорядний, але не розуміти, що це погано, і продовжувати робити те, що може заподіяти біль, викликати образу, порушити відносини і т.д.

Крім того, нами отримані значущі розходження ($p \leq 0,01$) у показниках низького і високого рівня ідентифікації понять „порядний чоловік” і „батько” у старшокласників-городян і юнаків із сільської місцевості (таблиця 3). Городяни меншою мірою, ніж селяни, ідентифікують батька з порядним чоловіком. На нашу думку, це пов'язано з традиційним для сільської місцевості ставленням до чоловіка як до значущої фігури, з цілеспрямованим формуванням позитивного образу батька. Але таке ставлення має ряд недоліків: поведінка батька сприймається як нормативна, незалежно від її об'єктивного змісту. Діти можуть копіювати її, некритично відносячись до наслідків і вважаючи свої вчинки правильними, оскільки вони аналогічні батьківським.

Таблиця 3

Рівні ідентифікації понять у юнаків, що проживають
у місті і сільській місцевості (%)

Випробувані	Порядна жінка – непорядна жінка			Порядна жінка – мати			Непорядна жінка – мати			Порядний чоловік – непорядний чоловік			Порядний чоловік – батько		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
Місто	39,2	50	10,8	10,8	39,2	50	46,4	50	3,6	21,3	42,9	35,8	21,4	42,9	35,7
Село	35,8	50	14,2	7,1	39,2	53,7	35,8	57,1	7,1	7,1	32,1	60,8	0	35,8	64,2
Ф												2,89	5,48		3,29
Р	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,01	0,01	-	0,01

Нами отримані значущі розходження на $p \leq 0,01$ рівні між показниками низького і середнього рівнів ідентифікації понять „непорядний чоловік – Я” у випробуваних даної групи (таблиця 4). Юнаки-городяни не ідентифікують себе з непорядним чоловіком частіше, ніж юнаки із сільської місцевості. Значущі розходження також спостерігаються між показниками середнього і високого

рівнів ідентифікації понять „батько – Я”. Юнаки із сільської місцевості частіше ідентифікують себе з батьком, ніж городяни.

Таблиця 4

Рівні ідентифікації понять у юнаків, що проживають
у місті і сільській місцевості (%)

Випр обува ні	Порядний чоловік – Я			Непорядний чоловік – батько			Непорядний чоловік -- Я			Батько – Я		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
Місто	17,9	39,2	42,9	60,8	35,8	3,6	67,9	32,1	0	3,6	46,4	50
Село	3,6	57,2	39,2	64,2	32,2	3,6	50	50	0	7,1	28,7	64,2
Ф		2,07					2,08	2,09			2,1	1,64
Р	-	0,01	-	-	-	-	0,01	0,01	-	-	0,01	0,05

Дані, отримані нами в результаті проведення модифікованого варіанта методу репертуарної решітки Д. Келлі, свідчать про те, що частина випробуваних даної групи слабо диференціює деякі важливі для статевої взаємодії поняття. Для дівчат із сільської місцевості характерна слабка диференціація понять „порядна” і „непорядна” жінка, при наявності високого ступеня ідентифікації понять „порядна жінка” і „мати”. Тобто для них еталоном порядності виступає материнська фігура, незалежно від її реальної поведінки.

Крім того, характерним для них є високий ступінь ідентифікації власної особистості з матір’ю, що надалі може приводити, і, імовірно, приводить зараз, до копіювання особливостей поведінки, побудові відносин із протилежною статтю в материнській манері, повторенню її „жіночої долі”.

Крім того, частина випробуваних даної групи ідентифікує поняття „непорядна жінка” і „мати”, „непорядна жінка” і „Я”. Імовірно, у першу чергу, це пов’язано з розмитістю критеріїв оцінки понять „порядна” – „непорядна”, у другу – з особливостями реальної поведінки. Високий ступінь ідентифікації з матір’ю змушує дівчат даної групи і себе ідентифікувати з тими ж поняттями, з якими вони ідентифікують матір.

При цьому сільські дівчата добре диференціюють поняття „порядний” і „непорядний” чоловік. Порядний чоловік для них міцно асоціюється з батьком, а

непорядний чоловік – асоціюється з батьком тільки у невеликій частини випробуваних. Можна говорити про те, що зразком порядності для даної групи дівчат виступає батько, незалежно від його реальної поведінки. Наслідком цього є те, що ті чоловіки, які демонструватимуть схожу поведінку, будуть сприйматися як порядні, їхня поведінка буде вважатися нормативною, незалежно від пов'язаних з нею суб'єктивних переживань самої дівчини. Усе це вказує на наявність серйозних порушень статево рольових соціалізації у випробуваних обговорюваної групи.

Городянки краще розмежують поняття „порядна жінка” і „непорядна жінка”, як видно, тому вони менше ідентифікують поняття „мати”, „Я” з поняттям „непорядна жінка” і меншою мірою ідентифікуються з материнською фігурою. Але поняття „порядний чоловік” і „непорядний чоловік” вони диференціюють гірше, ніж дівчата із сільської місцевості. Також вони рідше ідентифікують поняття „батько” і „порядний чоловік”. Ми вважаємо, що у процесі формування нормативності їхніх установок відносно представників протилежної статі розглядалося більше об'єктів ідентифікації, ніж у сільських дівчат. Можна зробити висновок про те, що процес статево рольових соціалізації у городянок протікає більш гармонійно, ніж у дівчат, що проживають у сільській місцевості. Це пов'язано з цілою низкою об'єктивних і суб'єктивних факторів.

Юнаки, що проживають у сільській місцевості, слабо диференціюють поняття „порядний чоловік” і „непорядний чоловік”. Крім того, для них порядний чоловік ідентифікується з батьком, а їхня власна особистість – з батьківською, що може приводити до оцінки своїх вчинків і вчинків інших чоловіків відповідно до поведінки, яку демонструє батько. Це, безумовно, сприяє виникненню різних проблем у стосунках із протилежною статтю.

Юнаки-городяни краще розрізняють поняття „порядний чоловік” і „непорядний чоловік”, тому рідше ідентифікують батька і порядного чоловіка, хоча ступінь ідентифікації власної особистості з батьківською в них досить висока. Ми вважаємо, що городяни також, як і дівчата-городянки, більш

гармонійно розвиваються в психосексуальному плані, ніж юнаки із сільської місцевості.

Висновки. Слід зазначити, що соціальні вимоги до маскулінності юнаків у цілому жорсткіші, ніж до фемінінності дівчат, і юнаки в процесі статево рольової соціалізації зазнають більшого середовищного тиску. Твердість вимог до маскулінності росте паралельно соціальним бар'єрам на шляхах маскулінізації, створюючи могутній емоційно-когнітивний дисонанс, що сприяє або статево рольових розгубленості, або утрирувано-маскулінним статево рольових орієнтаціям. У зв'язку з цим вимоги до фемінінності дівчат прогресуюче зменшуються, у діапазон їх статево рольових орієнтацій усе більше включаються маскулінізовані стереотипи поведінки дорослих жінок. Нарешті, поєднані з багатьма труднощами, стосунки чоловіків і жінок проектується не просто на відносини хлопчиків і дівчаток, а на засвоєння дітьми дисгармонійних, потенційно конфліктних установок маскулінності і фемінінності.

Список використаної літератури

1. Агеев В.С. Психологические и социальные функции полоролевых стереотипов // Вопросы психологии, 1987, № 2, с.54–61.
2. Бондаровська В.М. Гендерний паритет у сім'ї: соціально-психологічні засади // Вісник Харківського університету, серія „Психологія”, Харків, Ізд-во ХДУ, 1998, № 403.
3. Вихователю про психологію та педагогіку сексуального розвитку дитини: Наук.- мет. Збірник / За ред. Т.В. Говорун. – К.: ІЗМН 1996. – 168с.
4. Глазунов С.В. Гендерний паритет як суспільний ідеал і засіб удосконалення соціальних відносин // Вісник Харківського університету, серія „Психологія”, Харків, Ізд-во ХДУ, 1998, № 403.

Анотації

В статье представлены результаты исследования поло ролевых идентификаций старшеклассников, проживающих в городской и сельской местности. Обнаружены значимые различия в идентификациях с нормативными и ненормативными образцами у девушек и юношей, проживающих в городе и селе. Полученные различия мы связываем с особенностями полового воспитания и условиями жизни в городской и сельской местности.

In clause results of research sexual identifications of the senior pupils living in city and a countryside are presented. In identifications with normative and not normative samples significant distinctions are found out in girls and the young men living in city and village. We connect the received distinctions with features of sexual education and conditions of a life in city and a countryside.

Відомості про автора.

Афанасьєва Наталя Євгенівна.

Кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної психології Університету цивільного захисту України.

61033, м.Харків, вул. Шевченко, б. 337, кв. 52.

719 04 38.

Afanaseva_Natali@ukr.net